

Наводзім масты

У Беларусі традыцыі розных культур і канфесій злучаюцца ў непаўторную мазаіку

Алесь Суша, намеснік дырэктара Нацыянальнай бібліятэкі па навуковай рабоце і выдавецкай дзейнасці, — не толькі “чыноўнік”, які мусіць рупіцца пра захаванне фондаў галоўнага кніжнага сховішча краіны. Ён яшчэ і даследчык, знаўца гісторыі хрысціянства, культурнай спадчыны праваслаўнай, уніяцкай цэркваў. Аўтар больш як 200 навуковых прац. Паводле доўгу службы большую частку працы ён аддае справам бібліятэкі. Але не пакідае займацца паглыбленнем у мінуўшчыну нашага народа. Вынікі яго даследаванняў цяпер можна прачытаць не толькі ў навуковых зборніках, але і ў энцыклапедыях. Але “кабінетным навукоўцам” Алесь не назавеш. Яго цікавяць глабальныя культурныя працэсы і тое, як яны адлюстроўваюцца ўнутры Беларусі. Бо наша краіна традыцыйна была злучальным звяном паміж Заходняй і Усходняй Еўропай. Невыпадкова ж менавіта беларус Францішак Скарына запачаткаваў кнігадрукаванне ва Усходняй Еўропе. І менавіта кніга была на працягу

апошніх стагоддзяў сімвалам, вакол якога ядналіся розныя традыцыі розных народаў, якія ў Беларусі знаходзілі агульны дом: беларусы, палякі, літоўцы, яўрэі, татары, рускія, украінцы. Цяпер, у дні, калі адзначаецца 60-годдзе ўступлення Беларусі ў ЮНЕСКА, праблема захавання многакультурнай, поліканфесійнай спадчыны зноў уздымецца на міжнародны ўзровень. На чым грунтуюцца традыцыі згоды і культурнага дыялогу, якія фарміраваліся ў краіне на працягу многіх вякоў, — пра гэта я пацікавіўся ў спадара Сушы. А спярша запытаў, як у яго з’явілася цікавасць да кніг:

— Цікавасць да кніг была з дзяцінства. Мае бацькі сабралі даволі вялікую хатнюю бібліятэку. Яшчэ ў школе я ўвесь час спрабаваў неяк сістэматызаваць гэты кнігазбор, скласці ў асобным вялікім сшытку яго каталог, які б дазволіў прасцей знаходзіць патрэбнае выданне. З дзяцінства наведваў мінскія бібліятэкі: імя Янкі Купалы і імя Аляксандра Пушкіна, дзе былі добрыя фонды для працы ў чытальнай зале. А ўжо ў 9-м класе запісаўся ў Нацыянальную бібліятэку (тады запісвалі толькі з III курса ВНУ) і больш патрэбы

■ Алесь Суша нарадзіўся ў Мінску. У 2005 годзе скончыў Беларускае дзяржаўнае ўніверсітэт культуры і мастацтваў (спецыяльнасць “Культуралогія”), у 2007 годзе — Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы БДУ (спецыяльнасць “Культуралогія”). У 2009 годзе абараніў дысертацыю на ступень кандыдата культуралогіі.

З 2005 года працуе ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі: спачатку ў аддзеле рукапісаў, рэдкай кнігі і старадрукаў. У 2009—2012 гадах — вучоны сакратар. З 2012 года — намеснік дырэктара па навуковай рабоце і выдавецкай дзейнасці. Удзельнік і ініцыятар шэрагу навуковых праектаў. Аўтар 2 манаграфій і больш чым 200 навуковых артыкулаў, складальнік шэрагу друкаваных і электронных выданняў па пытаннях культуры Беларусі. Намеснік старшыні Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў.

стар. 22

стар. 21 шукаць літаратуру не меў. Эх, школьныя гады!

Цяпер нават складана ўявіць, якім чынам выходзіла і вучыцца, і займацца спортам (штодзень па 3-4 гадзіны трэніровак), наведваць рэпетыцыі ў фальклорным калектыве, з якім увесь час ездзілі з выступамі па Беларусі і нават за мяжой, наведваць харэаграфічны гурток, штоканікулы хадзіць у турыстычныя паходы, дапамагаць бацькам на лецішчы ды яшчэ і кнігі чытаць. Цяпер бы, мусіць, не здолеў.

— *Як мяркуеце, больш ці менш за папярэднія пакаленні цікавяцца сучасныя людзі чытаннем, кніжнай культурай?*

— Сучасная моладзь чытае зусім не менш за папярэднікаў. Проста чытаюць іначай. Чытанне пераходзіць з большага ў віртуальную сферу. Агульны ж аб'ём прачытанага, як паказваюць даследаванні, не зніжаецца.

— *Якое месца кнігі займаюць у вашым жыцці?*

— На чытанне кніг не па службе, а для душы час застаецца пасля працы. І гэта, мабыць, ува ўсіх так. Кніга — гэта магчымасць паразважаць пра нешта важнае, у думках паспрачацца з аўтарам, урэшце адпачыць. Я заўжды чытаў павольна, але ўдумліва, таму чытанне кніг імкнуся пакідаць на той час, калі я адносна вольны. Але вялікую канкурэнцыю чытанню складае жаданне схадзіць з жонкай і малым сынам на цікавую выставу ў пэўным музеі ці галерэі, завітаць з сябрамі ў тэатр ці кіно, з'ездзіць на спартыўныя спаборніцтвы, урэшце проста адпачыць на лецішчы. Дзякуй богу, культурнае жыццё Мінска не такое і ціхае, і звычайна даводзіцца рабіць няпросты выбар.

— *Апошнім часам Нацыянальная бібліятэка перавыдае рэдкія старыя кнігі. Значыць, напісанае не толькі застаецца, але і вымагае паўторнага прачытання?*

— Нацыянальная бібліятэка распрацавала рэестр рэдкіх кніжных помнікаў, якіх мала або зусім няма ў краіне. Яны недаступныя шырокай публіцы, таму мусяць быць вернуты ў грамадскі ўжытак, у тым ліку праз факсімільнае выданне. Пры стварэнні рэестра мы праводзілі кансультацыі з даследчыкамі, супрацоўнікамі навучальных і навуковых устаноў, выдаўцамі, прадстаўнікамі Беларускай праваслаўнай царквы. Спіс налічвае некалькі соцень пазіцый: найбольш значныя старадрукі, першыя і рэдкія выданні

ключавых твораў нацыянальнай літаратуры, першыя навуковыя і навучальныя выданні, помнікі рэлігійнай кніжнасці. Першае факсімільнае выданне на ўласнай паліграфічнай базе бібліятэка выпусціла ў 2009 годзе — гэта “Топографические примечания на знатнейшие места путешествия Ея Императорского Величества в белорусские наместничества” (Санкт-Пецярбург, 1780 г.). У кнізе ўпершыню падрабязна апісана гісторыя і тагачасны стан далучаных да Расійскай імперыі ў 1772 годзе усходнебеларускіх зямель, якія наведала імператрыца Екацярына II. У 2009 годзе завяршыўся супольны праект Нацыянальнай бібліятэкі, Нацыянальнай акадэміі навук, Беларускага рэспубліканскага фонду фундаментальных даследаванняў і Выдавецтва Беларускага Экзархата па вывучэнні і факсімільным выданні Слуцкага Евангелля. У 2012-2013 гадах падрыхтаваны і выдадзены гэтакія факсімиле: разам з Нацыянальнай акадэміяй навук і Выдавецтвам Беларускага Экзархату — “Жыццё Еўфрасіні Полацкай” і “Полацкае Евангелле”, віленскі “Буквар” 1767 года, “Калядная пісанка” 1913 года з творамі маладых Коласа, Купалы, Багдановіча, Гарэцкага. Яшчэ тры факсімільныя выданні сталі вынікам супрацоўніцтва з выдавецтвам “Мастацкая літаратура”: “Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі” Вацлава Ластоўскага, “Сымон-музыка” Якуба Коласа і “Шляхам жыцця” Янкі Купалы. Летась выдалі факсімиле Баркулабаўскай хронікі XVI-XVII стагоддзяў. Яна добра вядомая, уваходзіць у школьную праграму, але мала хто бачыў арыгінал рукапісу, які захоўваецца ў складзе вялікага зборніка ў зборах маскоўскага Дзяржаўнага гістарычнага музея.

— *Штогод Нацыянальная бібліятэка выдае асветніцкія календары ў серыі “Памятаем пра мінулае, рухаючыся ў будучыню”. А наколькі працяглая традыцыя выпуску календароў у нашай краіне?*

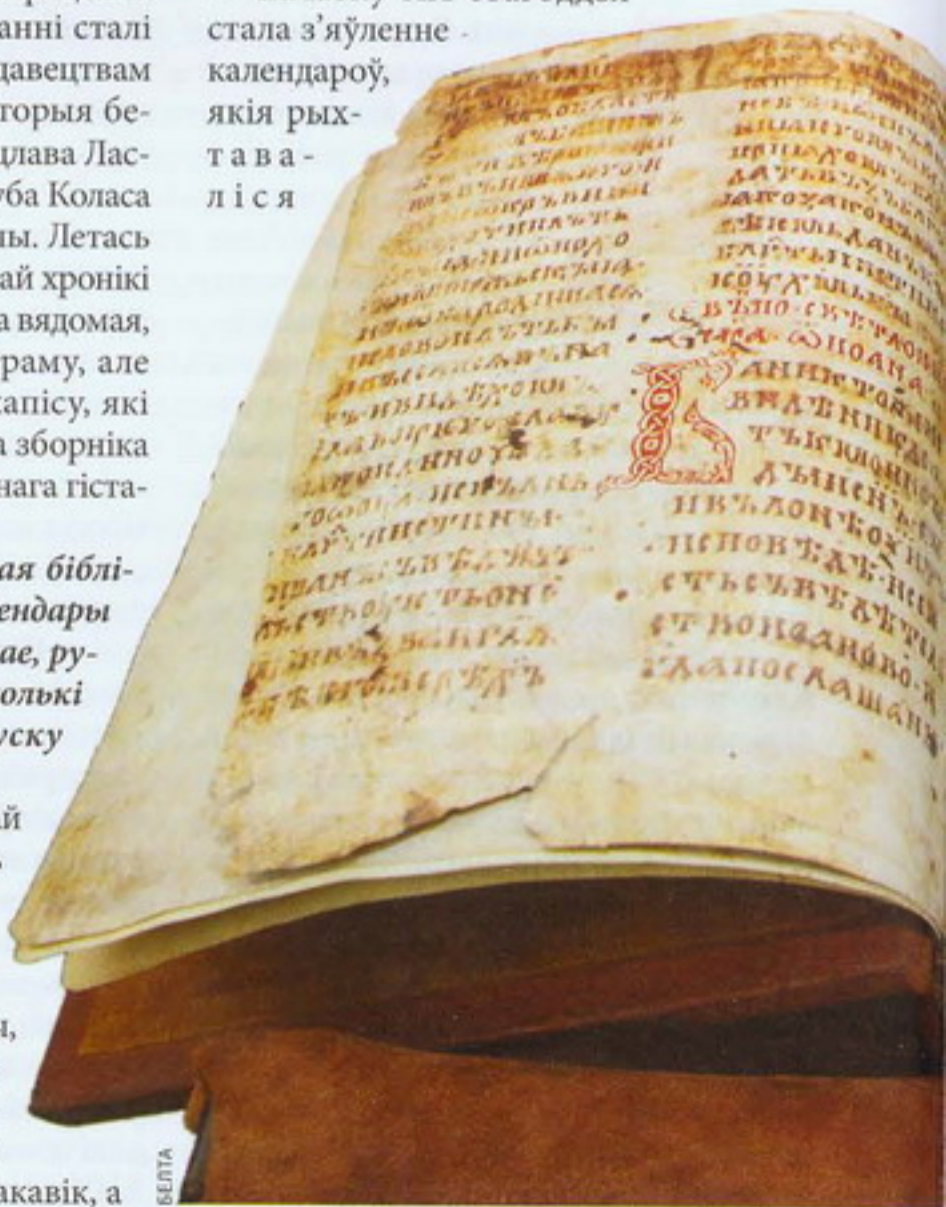
— Першыя вядомыя ў нашай краіне кніжныя помнікі маюць непасрэднае дачыненне да календара. Гэта мінеі — службы святых па месяцах года, апракасныя евангеллі — тэксты, выбудаваныя ў парадку набажэнстваў па днях каляндарнага года. Супрасльскі рукапіс X стагоддзя — гэта мінея на сакавік, а

Полацкае Евангелле — апракас. У “Малой падарожнай кніжцы” Скарыны ёсць раздзел “Паследаванне царкоўнага сабрання”, які ўключае “Святцы” (каляндар нерухомых святаў) і “Пасхалію” (методыку разлікаў даты святкавання Вялікадня). Дарэчы, толькі дзякуючы гэтаму раздзелу ўдалося датаваць час выхаду “Малой падарожнай кніжкі” і вызначыць, што менавіта яна была першым друкаваным выданнем у Вялікім Княстве Літоўскім.

Надзвычай папулярнымі ў XVIII стагоддзі былі так званыя “Календары польскія і рускія”, якія друкаваліся беларускімі і польскімі друкарнямі і падавалі звесткі ў адпаведнасці як з грыгарыянскім, так і з юліянскім календаром. Цікавыя календары рыхтаваліся асобнымі манаскімі ордэнамі. Напрыклад, у XVIII стагоддзі свае календары на кожны год выдавалі езуіты.

Надзвычай папулярнымі ў XIX стагоддзі сталі гаспадарчыя календары, а таксама царкоўныя, жартоўныя, настаўніцкія, календары-даведнікі і “інфармацыйна-энцыклапедычныя”, календары пэўных епархій, рэгіёнаў і нават асобных населеных пунктаў. Яркай з’явай XIX — пачатку XX стагоддзя стала з’яўленне

календароў, якія рыхтавала

рэдакцыямі асобных перыядычных выданняў: напрыклад, “Календарь “Северо-Западного края”, які выдаваў Мітрафан Доўнар-Запольскі, “Беларускі каляндар “Нашай нівы”.

— *Як вядома, Беларусь перайшла на грыгарыянскі каляндар яшчэ ў XVI стагоддзі. Чаму дагэтуль моцныя традыцыі юліянскага календара, напрыклад, у праваслаўнай царкве?*

— Суіснаванне ў Беларусі розных календароў — даўняя рэалія. І людзі з ёй жыліся. Вытокі цяперашніх календароў — у падзеях тысячагадовай даўнасці, калі хрысціянства прапанавала нашым продкам розныя сістэмы летазлічэння. Найбольш старажытная з іх развівала традыцыі яўрэйскага календара і мела сваім пачаткам год стварэння Богам свету — 5508-ы да нашай эры. У 45 годзе да нашай эры Юлій Цэзар вызначыў у якасці першага дня года 1 студзеня, а год падзяліў на 365,25 сутак, якія размяркоўваюцца між 12 месяцамі. Гэты каляндар атрымаў назву юліянскага. Яго прыняла Візантыя і ён у мадыфікаванай форме прыйшоў на беларускія землі разам з хрысціянствам. Да XV стагоддзя для

нашых продкаў год пачынаўся 1 сакавіка. Пасля на пэўны час у адпаведнасці з візантыйскай традыцыяй пачатак года быў перанесены на 1 верасня. Менавіта з 1 верасня як першага дня года пачынаўся пералік царкоўных службаў у богаслужбовай літаратуры таго часу. Трэба сказаць, што канцылярыя Вялікага Княства Літоўскага ахвотна карысталася не толькі “студзеньскім”, але і “вераснёвым” годам. З 1582 года папа рымскі Грыгор XIII увёў новы, больш дакладны каляндар, якім мы карыстаемся сёння — грыгарыянскі (часта называецца “новым стылем”). Тады была выпраўлена памылка — 10 дзён розніцы з рэальным часам. Натуральна, такая фундаментальная рэформа не магла не ўзрушыць грамадства. Далёка не ўсім яна была зразумелай, не ўсе адразу яе прынялі. Як згадвае аўтар Баркулабаўскай хронікі, “року 1583 календар новы выдан... На тот же час было великое замешание промежи панами и промеж людьми духовными, также и людьми простыми было плачу великого, нареканя сильного, похвалки, посварки, забуйство, грабежи, заклинания, видячи, яко новые свята установляли, празники отменяли, купцом торги албо ярмарки поотменяли, праве было начало пристыя антихристова, у таком великом замешанью”.

Праваслаўная, а пасля і ўніяцкая царква працягвалі карыстацца старым календаром. Але ж свецкая ўлада, каталіцкая царква ды ў цэлым дзяржава перайшла на летазлічэнне паводле грыгарыянскага календара. Прычым афіцыйна было дазволена адзначаць у краіне асноўныя святы і паводле юліянскага, і паводле грыгарыянскага. Таму ўжо ў XVI стагоддзі ў Беларусі склалася сітуацыя, якая існуе ў нашай краіне сёння. Важна тое, што краіна ў цэлым як свецкая структура перайшла на новы стыль. Прычым гэта адбылося раней за некаторыя краіны Еўропы. Бо там, дзе дамінавалі пратэстантызм і праваслаўе, не хацелі мець нічога супольнага з каталіцкімі

дзяржавамі. Так, летазлічэнне паводле грыгарыянскага календара было прынята ў лютэранскіх Даніі і Нарвегіі ў 1700 годзе, у 1751 годзе — у Англіі, у 1753-м — у Швецыі і Фінляндыі, у канцы XIX стагоддзя у — Японіі і Карэі, і толькі ў XX стагоддзі — у Балгарыі, Сербіі, Грэцыі, Расіі, Турцыі, Егіпце.

Пасля далучэння беларускіх земляў з XVIII стагоддзя да Расійскай імперыі зноў быў уведзены юліянскі каляндар як агульнадзяржаўны. І толькі ў 1918 годзе адбыўся чарговы для Беларусі і першы для Расіі пераход на грыгарыянскі каляндар. Гэта адбывалася ўжо пры савецкай уладзе, рэформы якой праваслаўная царква не жадала прымаць. Таму праваслаўная царква, прынамсі ў Расіі, дасюль не прымае пераходу на хай сабе і больш дакладны, але названы ў гонар рымскага папы стыль.

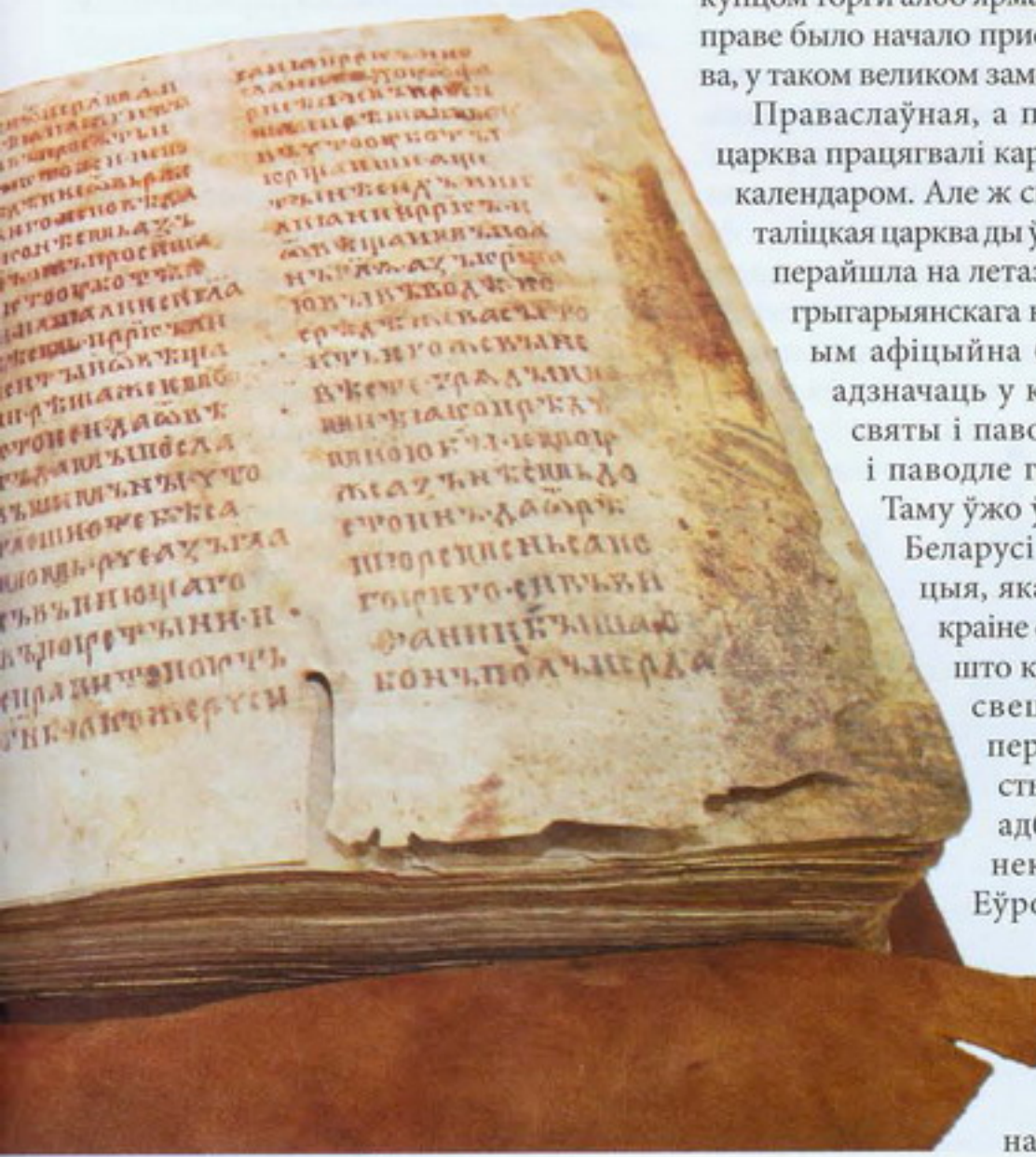
— *А ў чым тады сутнасць каляндарнай рэформы ў Расіі пры Пятру I?*

— У 1700 годзе ў Расіі было нарэшце ўведзена летазлічэнне не ад стварэння свету, а ад нараджэння Хрыстовага, як было прынята амаль ва ўсім тагачасным свеце. Але розніца ў днях года ў Расіі ды іншых краінах яшчэ доўга захоўвалася, што часта прыводзіла да непаразуменняў. Існуе, напрыклад, меркаванне, што менавіта розніца паміж юліянскім і грыгарыянскім календарамі стала прычынай памылкі ў сумесных дзеяннях расійскай і аўстрыйскай армій у 1805 годзе і прывяло да іх паразы пры Аўстэрліцы.

— *Наколькі карэктна казаць на агульнахрысціянскія святы “каталіцкі Вялікдзень” або “праваслаўнае Нараджэнне Хрыстова”?*

— Зусім няслушна. Бо выглядае, нібы Хрыстос двойчы нараджаўся. Дарэчы, грыгарыянскі каляндар прынялі не толькі амаль усе краіны (незалежна ад веравызнання іх насельніцтва), але большасць (11 з 15) праваслаўных цэркваў (напрыклад, Канстанцінопальскага, Александрыйскага патрыярхата). Многія праваслаўныя святкуюць Вялікдзень разам з каталікамі паводле новага стылю. Магчыма, гэта стане некалі для ўсіх агульнай традыцыяй. Усё ж, імкнучыся да захавання разнастайнасці, варта зважаць і на дасягненні прагрэсу і ацэньваць усё разам, у комплексе — цвяроза, прагматычна.

— *Як даследчык гісторыі царквы наколькі важнай вы лічыце яе ролю*

стар. 23 *ў гісторыі нашага народа?*

— Безумоўна, лічу надзвычай важнай, але само пытанне надзвычай складанае. Гэта пытанне мае шэраг розных дыскурсаў. Гэтую тэму зноў жа трэба разглядаць у кантэксце сінтэзу традыцый Усходу і Захаду ў культуры Беларусі. Асэнсаванне дыялогу між Захадам і Усходам не толькі ў Беларусі, але і ва ўсім свеце пачалося толькі ў пачатку ХХ стагоддзя. Сучасныя даследчыкі кажуць пра абавязковасць культурнага ўзаемадзеяння паміж рознымі рэгіёнамі свету пры ўмове захавання ідэнтычнасці і самабытнасці кожнай культуры. Аднак толькі нядаўна пачаўся раўнапраўны дыялог паміж рознымі краінамі і культурамі. Да таго дачыненні паміж такімі рэгіёнамі, як, напрыклад, Еўропа і Азія, Еўропа і Афрыка мелі нераўнапраўны характар, суправаджаліся дыскрымінацыйнай і асіміляцыйнай, што дазваляла даследчыкам (такім, як Мікалай Данілеўскі ці Освальд Шпенглер) рабіць высновы пра немагчымасць дыялогу між культурамі. Яны не памыляліся ў сваім аналізе, у чым іх часта вінавацілі пазнейшыя аўтары. Яны апісвалі наяўны стан. Толькі асобныя філосафы, непасрэдна звязаныя з рознымі культурамі, як, напрыклад, расіяне Чаадаеў, Салаўеў, выказвалі нехарактэрныя для таго часу думкі пра магчымасць і неабходнасць дыялогу “Усход — Запад”.

— *Спецыфіка Беларусі — становішча на ростанях між Усходам і Захадам. Як так сталася?*

— Гэта перш за ўсё звязана з пашырэннем хрысціянства ў

двух варыянтах — усходнім і заходнім. У IX—XIII стагоддзях, як здаецца на першы погляд, у нас дамінавала візантыйская традыцыя, а заходні фактар быў неістотны. Аднак апошнія даследаванні паказваюць, што на Беларусь адначасова прыбывалі і ўсходнія, і заходнія хрысціянскія місіянеры, якія стваралі тут свае манастыры, амаль адначасова з’явіліся першыя епіскапы: падпарадкаваны Канстанцінопалю ў Полацку (не раней за 992 год) і падпарадкаваны Рыму ў Тураве (каля 1009 года). Хрысціянства пачало распаўсюджвацца на беларускіх землях яшчэ да афіцыйнага яго падзелу на заходняе і ўсходняе ў 1054 годзе, дый сам гэты падзел, у адрозненне ад суседзяў, быў значна менш заўважны ў Беларусі.

— *Але ж перш за ўсё візантыйская культура вызначала арыентацыю нашага грамадства ў той час, хіба не?*

— Трэба прызнаць, што візантыйска-праваслаўныя каштоўнасці былі адной з асноўных крыніц развіцця айчынай культуры ў пачатку II тысячагоддзя. Царкоўная абраднасць, тэрміналогія, сонм святых, каляндар святаў, манастырская практыка, прынцып залежнасці царкоўнай улады ад свецкай — усё гэта мела ўсходнехрысціянскія карані. Узорам для першых пакаленняў хрысціян Беларусі былі візантыйскія богаслужбовыя кнігі,

зборнікі царкоўных спеваў, помнікі кананічнага права, усходнія багаслоўскія і філасофскія работы. Аднак узятыя з іншых культур узоры праходзілі працэс адаптацыі да мясцовых умоў і нацыянальных традыцый,

дапаўнення новымі элементамі (мясцовыя святыя, царкоўнаславянская мова, новыя творы сакральнага мастацтва). У выніку візантыйскі ўзор хрысціянства быў моцна перапрацаваны і ў свядомасці людзей успрымаўся як мясцовы. З іншага боку, усходняя хрысціянская традыцыя на беларускіх землях узаемадзейнічала з традыцыяй заходняй: купцы і іншыя чужаземцы мелі права вызнаваць тут сваю веру. У заходніх цэнтрах Кіеўскай Русі (Полацк, Смаленск, Кіеў, Вялікі Ноўгарад) існавалі каталіцкія храмы. Цікава, што вельмі часта праванікамі ідэй усходняга хрысціянства былі заходнія (скандынаўскія) князі, ваяры і манахі, што пацвярджаецца таксама і археалагічнымі данымі. Да таго ж хрысціянства, якое прыйшло да нас з Усходу, ужо несла з сабою многія заходнія запазычаныя. Так, беларуская хрысціянская думка апелявала не толькі да твораў айцоў усходняй царквы, але і да філасофскай думкі грэка-рымскай антычнасці. У свецкім культурным жыцці ўсходня і заходня ўплывы зліліся ў непадзельнае адзінства. Актыўныя і рознабаковыя кантакты з Польшчай, Германіяй, Скандынавіяй ды іншымі заходнімі рэгіёнамі зрабілі істотны ўплыў на беларускія землі. Даследчыкі знаходзяць шэраг заходніх запазычанняў у дзяржаўным і юрыдычным ладзе Полацкага княства, гандлёвых сістэмах вагі і аб’ёму. Некаторыя цэрквы будаваліся заходнімі майстрамі па заходняй тэхналогіі і таму не мелі аналогій сярод іншых помнікаў Старажытнай Русі (напрыклад, храм пачатку XII стагоддзя ў Мінску).

— *Наколькі стваральным, а на колькі разбуральным было ўвядзенне царкоўнай уніі ў 1596 годзе?*

Храм
“Святой Тройцы”
ў Глыбокiм

— Наяўнасць у царкоўнай гісторыі беларуска-ўкраінскага рэгіёна вялікай колькасці спроб заключыць унію паміж рознымі канфесіямі ўражвае. Верагодна, нідзе ў свеце такой інтэнсіўнасці руху да уніі не было. Што цікава, ідэя царкоўнай уніі ў Беларусі з'явілася не ў каталіцкім асяроддзі і не ў канцы XVI стагоддзя, як лічаць некаторыя даследчыкі, а нашмат раней у асяроддзі праваслаўнага святарства. Так, ступень важнасці і актуальнасці ідэі царкоўнай уніі ў Беларусі ў XV стагоддзі відаць з таго факту, што амаль усе беларуска-ўкраінскія праваслаўныя мітрапаліты таго часу ставіліся да гэтай ідэі вельмі станоўча і нават рабілі захады да паяднання цэркваў. Ідэя ўз'яднання ўсходняга і заходняга хрысціянства была блізкая і многім свецкім асобам, яна актыўна абмяркоўвалася ў беларускім грамадстве. Яркімі прыкладамі могуць служыць постаці Францішка Скарыны і Льва Сапегі. Такім чынам, Берасцейская царкоўная унія 1596 года стала ўсяго толькі чарговай, хаця і больш удалай спробай паяднання цэркваў. Па выніках яе пераважная большасць іерархаў праваслаўнай царквы ВКЛ уступіла ў саюз з заходняй царквой. Частка ўсходняга святарства і свецкіх асоб не падтрымала гэту ідэю. Яны пайшлі на разрыў адносінаў з мітрапалітам і яго аднадумцамі і праз некалькі дзесяцігоддзяў стварылі сваю царкоўную іерархію. У выніку адзіная ўсходняя царква была падзелена на дзве часткі, і прадстаўнікі кожнай працягвалі называць сябе праваслаўнымі або прадстаўнікамі ўсходняй царквы. Таму незусім карэктна казаць, што ў 1596 годзе на Берасцейскім саборы была створана грэка-каталіцкая царква (менавіта так, звычайна, даследчыкі называюць гэты падзеі). Па сутнасці, ва ўсходняй царкве ВКЛ была праведзена рэформа, якую па яе выніках можна параўнаць з рэформамі патрыярха Нікана ў Расіі. Кіраваць царквой працягваў той самы мітрапаліт, тыя ж епіскапы, у тых жа епархіях, у тых самых цэрквах вялі службы пераважна тыя ж святары, служылі ўсё тую ж усходнюю літургію, а на службу хадзілі тыя самыя вернікі. Царква захавала амаль усё багацце культурнай спадчыны сваіх папярэднікаў і працягвала яе выкарыстоўваць для тых жа мэт. Частка святароў і вернікаў гэтай рэформы не падтрымала, у выніку чаго ўзнік царкоўны раскол. Таму Берасцейская ўнія ўяўляла

з сябе не рэзкую і нечаканую рэвалюцыю ў рэлігійным жыцці, а складаную рэформу, якая на працягу стагоддзяў выношвалася і распрацоўвалася нашымі суайчыннікамі. Сутнасць рэформы была ў перападпарадкаванні — ад аднаго першаіерарха (канстанцінопальскага, які пасля падзення Візантыі і заваёвы яе Турцыяй страціў аўтарытэт) іншаму (рымскаму, які на той час меў найбольшы аўтарытэт у Еўропе). У 1839 годзе не была ліквідавана ўніяцкая царква, а была праведзена новая рэформа перападпарадкавання: ад рымскага патрыярха да расійскага сінода. Характэрна, што ўдзельнікі тых падзей таксама не называлі іх ліквідацыяй царквы. Пацвярджаюць гэтага — тое, што кіраваць праваслаўнай царквой у Беларусі пасля 1839 года працягвалі менавіта колішнія ўніяцкія іерархі. Такім чынам, тэрмін “уніяцкая царква” азначае пэўны перыяд існавання ўсходняй хрысціянскай царквы (ці яе часткі) ў Беларусі і Украіне, а не асобную, новаствораную, а потым ліквідаваную царкву. Думаю, варта яшчэ раз падкрэсліць, што ў культурнай сферы ўніяцкая царква дасягнула максімальнага сінтэзу традыцый Усходу і Захаду.

— *Аднак паступова заходнія элементы пачыналі дамінаваць у нашай культуры. Ці не адбылося б у выніку поўнай пераарыентацыі і царквы і ўсяго беларускага соцыуму таго часу на Запад?*

— Найбольш інтэнсіўна гэтая пераарыентацыя адбывалася не ў часы Рэчы Паспалітай, а на пачатку XIX стагоддзя. Вядома, што ў канцы XVIII стагоддзя Беларусь была далучана да Расійскай імперыі. Часта кажуць, што культура Беларусі таго “расійскага” перыяду мела ўсходні характар, у ёй дамінавала ўсходняя традыцыя. Аднак гэтаму супярэчыць шэраг фактаў. Так, як ні дзіўна, менавіта пасля далучэння да Расійскай імперыі беларускія землі зазналі найбольшую паланізацыю і ў найбольшай ступені адышлі ад усходняй традыцыі. Менавіта тады вельмі вялікая частка былых уніятаў перайшла ў каталіцтва. Менавіта ў канцы XVIII — пачатку XIX стагоддзя Беларусь стала арэалам найбольш актыўнай дзейнасці ордэна езуітаў у свеце.

Працэс русіфікацыі, пераарыентацыі Беларусі на ўсходні вектар развіцця ўзмацніўся толькі ў 1830-я гады. Павелічэнне расійскага ўплыву на культуру Беларусі, распаўсюджанне рускай мовы,

стимуляванне праваслаўнага жыцця спрыялі захаванню раўнавагі ў беларускай культуры паміж Захадам і Усходам. Бо сапраўды моцны заходні ўплыў, узростанне тэндэнцый паланізацыі і акаталічвання Беларусі канца XVIII — пачатку XIX стагоддзя маглі вывесці беларускую культуру са стану раўнавагі і схіліць на бок Захаду. Палітыка Расійскай імперыі ў дачыненні да новадалучаных тэрыторый не змагла цалкам ачысціць беларускую культуру ад “шкодных” заходніх уплываў і ліквідаваць яе адрозненні ад расійскай культуры. Але ўраўнаважыць заходнія і ўсходнія ўплывы ўдалося. І ўсё ж, насуперак арыентаванай на Усход дзяржаўнай палітыцы, культура Беларусі працягвала ўзбагачацца заходнімі ўплывамі.

— *Ці вызначае рэлігія культурную арыентацыю сучаснага беларуса?*

— У XX стагоддзі падзелы Беларусі на сферы ўплыву Германскай і Расійскай імперыяў (у час Першай сусветнай вайны), Савецкага Саюза і Польшчы (у 1920-1930 гады) спрыялі замацаванню ў свядомасці жыхароў памежнага статусу Беларусі і яе культуры. Калі ў Савецкім Саюзе аказвалася супрацьдзеянне ўсім хрысціянскім канфесіям, што іх “ураўноўвала”, то ў Польшчы (у склад якой уваходзіла Заходняя Беларусь) падтрымка каталіцтва і актывізацыя пратэстантызму істотна ўзмацнілі заходні ўплыў і амаль ураўнавалі яго з уплывам праваслаўя.

У сучаснай Беларусі створаны аднолькава спрыяльныя ўмовы для суіснавання розных хрысціянскіх традыцый — і заходніх, і ўсходніх. Натуральна, што Беларускае праваслаўнае царква шчыльна звязана з духоўным жыццём Расіі (усходнія каноны ў іканапісе, музыцы, выдадзеныя ў Расіі духоўная літаратура, рускі сонм святых). Каталіцкая царква адчувае культурныя павевы з Заходняй Еўропы. Найбольшыя кантакты беларускія католікі традыцыйна падтрымліваюць з Польшчай, адкуль паступае духоўная літаратура, прадметы царкоўнага ўжытку, часта прыязджаюць святары. Нягледзячы на арыентацыю праваслаўнай царквы ў Беларусі на Усход, а каталіцкай — на Запад, у абедзвюх названых цэрквах, на мой погляд, існуе тэндэнцыя да ўзаемадзеяння, яны схільныя да верацярпімасці. І гэта вялікае дасягненне нашага грамадства.

Віктар Корбут